

OBSERVAȚII ASUPRA REVIZIONISMULUI CA PROVOCARE PENTRU ROMÂNIA INTERBELICĂ*

Ioan Ciupercă

Era în noiembrie 1939; începuse cel de-al doilea război mondial și se consuma faza lui europeană, descrisă de istorici, mai târziu, ca „război ciudat”. România se declarase neutră (6 septembrie 1939) și va acționa până în martie 1940 pentru articularea unei structuri defensive pe ideea de neutralitate (*Blocul neutrilor* – alt eșec al puterilor europene în năzuința de a prezerva pacea). Pericole pentru integritatea României ca stat național unitar planau amenințător și prevesteau prăbușirea din 1940 a granițelor României Mari, percepută de contemporani și de urmași ca o catastrofă.

La Londra, un proces cu ecouri în presă atrage atenția oamenilor care, în contextul dat, vegheau, cu puterile lor, la interesele României. *Time* (20 noiembrie 1939)¹ își informa cititorii că Înălțimea Sa, Prințesa Stefania Hohenlohe-Waldenbur-Schiligsfürst, numită de presa de scandal «Prințesa Ștefi, femeia misterioasă a Europei» și alintată de cei apropiați cu apelativul «Toffi», a acționat în judecată pe Lordul Rothermere²; aceeași presă de scandal îl numea odată «Omul misterios de pe Fleet Street».

Avocatul «Prințesei» era Gilbert Beyfus, iar Lordul Rothermere era apărat de sir William Jowitt; procesul se desfășura la Completul nr. 5 sub conducerea judecătorului Tucker. «Prințesa» arătase în fața tribunalului că primise de la Lordul Rothermere 185.000 de dolari de-a lungul unei perioade de 5 ani pentru calitatea ei de „reprezentantă în probleme de politică externă” a Lordului; îl dădea în judecată pentru a-l forța să-și

* Analiza noastră este *secvențială* nu *monografică*, așa cum ar merita, a fost și ar putea fi făcută. Alte cercetări au focalizat, în trecut și astăzi, asupra acestei provocări și a contextului în care s-a derulat. Drama României anului 1940 – o concretizare a **Europei în derivă** – a atras autorii unor contribuții remarcabile. Literatura este impresionantă. Mai rămâne loc doar detaliilor semnificative prin completarea, revederea și reorganizarea probelor.

¹ Hoover Institution on War, Revolution and Peace. Hoover Institution Archives (în continuare: H.I.A.), **Collection Nicolas Petresco Comnene**, Box 11.

² Harold Sidney Harmsworth, viconte de Rothermere (Londra, 26 aprilie 1868 – Hamilton, Insulele Bermude, 26 noiembrie 1940).

mențină promisiunea ce pretindea că ar fi făcut-o Lordul de a-i asigura o rentă viageră de 20.000 de dolari anual. Îl mai acuza de faptul că, în 1933, când săptămânalul parisian *Aux Ecoutes* o calificase drept spioană în solda regimului național socialist german, promisese că îi va apăra onoarea în ziarele sale, convingînd-o astfel să nu ceară despăgubiri publicației; Lordul Rothermere încălcase și acest angajament.

Nu intră în intenția noastră să facem analiza acestui proces; n-ar fi lipsită de importanță, dar ne lipsesc multe din informațiile necesare. Ne interesează însă *fapte* de la proces care ajung la cititorul londonez/britanic prin *Time* și faptul că ajung într-un context asupra căruia vom insista documentat; ne interesează că aceste fapte atrag atenția/sau ar fi trebuit... autorităților de la București.

Evident, devine foarte importantă schițarea profilului personalității protagoniștilor procesului. Aceste personalități pot fi înscrise într-o listă de nume a căror activitate a avut urmări asupra României contemporane. Am putea înscrie pe această listă nume ca: generalul Henri Mathias Berthelot, colonelul Thompson, colonelul Charles Boyle, Herbert Hoover, viitor președinte al Statelor Unite etc. Spre deosebire de personalitățile de mai sus, care au acționat binefăcător pentru români și România, «Prințesa» Ștefania Hohenlohe și Lordul Rothermere au făcut rău țării într-un context ce-l vom analiza la locul potrivit.

Așa cum adeseori se întâmplă, procesul dezvăluie detalii, uneori picante, despre «Prințesă» și despre Lordul Rothermere. Astfel, cititorul britanic află că, tehnic vorbind, Ștefania Hohenlohe nu este prințesă; că, într-adevăr, a fost căsătorită cu un descendent al casei maghiare de Hohenlohe-Waldenburg-Schiligsfürst, dar a divorțat după scurt timp; că, de fapt, este o evreică vieneză și acest detaliu, mai puțin semnificativ, vom vedea că nici nu era adevărat; că fusese trimisă în misiune după 1927 – data cînd se întâlnește cu Lordul – pe lângă Wilhelm al II-lea, fostul împărat al Germaniei, abdicat în 1918 și refugiat în Olanda și pe lângă împărăteasa Zita de Bourbon-Parma, fosta soție a ultimului împărat al Imperiului Austro-Ungar³; că a fost instruită să ofere împărătesei 100.000 dolari pe an, timp de 5 ani, pentru scopuri neprecizate; că în 1934 a reușit să asigure o întâlnire între Lordul Rothermere și Adolf Hitler; că în 1938 a fost trimisă de Lordul Rothermere să discute cu

³ A domnit sub numele de Carol I la Viena și Carol al IV-lea, la Budapesta (1916-1918); a trăit între 1887 și 1922.

Hitler „retrocedarea coloniilor Germaniei”, după care a fost abandonată fără explicații.

Tot la proces se face afirmația potrivit căreia «Prințesa» fusese în relații strânse și mondene cu căpitanul Fritz Wiedemann, atunci trimis personal al lui Hitler în negocierile cu *Foreign Office*, astăzi (1939 – n.ns.) consul general german la San Francisco. Legătura fusese de notoritate și avocatul Lordului Rothermere, Sir William Jowitt, afirma că «Prințesa» și căpitanul, în complicitate, exercită presiuni asupra Lordului; că Wiedemann i-a trimis o scrisoare în care afirmă că A. Hitler, apreciindu-i «Prințesei» eforturile pentru îmbunătățirea relațiilor dintre Germania și Marea Britanie și pentru realizarea conferinței de la München, o va ajuta în lupta pentru a-și apăra onoarea și drepturile bănești.

Tot cu prilejul procesului ies în evidență legăturile «Prințesei» cu «Clica de la Clivden» constituită în jurul cunoscutei Lady Astor și implicarea ei în influențarea Lordului Runciman, aflat în misiune în legătură cu *problema sudetă*, în sensul dorit de regimul național socialist. Concluzia se contura în sensul că dacă acum «Prințesa» acționează în judecată pe Lord pentru bani, însemna că, dacă Hitler a plătit-o, n-a plătit-o bine.

Din perspectiva noastră, tot interesante sunt și detaliile privitoare la Lordul Rothermere. „Omului misterios din Fleet Street” i se schița un profil în tușă preponderent luminoasă; se reținea influența remarcabilă pe care o avusese asupra fratelui mai mare, Lordul Northcliffe, cel mai puternic magnat de presă pe care Imperiul l-a avut vreodată și deținătorul funcției multiplu semnificativă de director al propagandei adresată țărilor inamice, începând din 1917⁴. Se amintea apoi faptul că deținea controlul asupra publicațiilor *Daily Mail*, *Evening News*, *Sunday Dispatch* și a multor altora din provincie, unele – publicații de scandal; că pariase pe un milion de dolari că reporterii lui pot înconjura Pământul mai repede decât cei americani; că în 1934 sprijinise pe fascistul britanic, Sir Oswald Mosley⁵; că eșecul cel mai răsunător l-a înregistrat cu prilejul campaniei

⁴ Alfred Charles William Harmsworth (1865-1922). El este cel care a pus bazele celui mai puternic trust de presă al vremii – Amalgamated Press, folosit în apărarea ideilor conservatoare. Cumpărase, pe rând, *Evening News* (1894), *The Observer* (1905) și *The Times* (1888); fondase *Daily Mail* (1896) și-l vindea la jumătatea prețului oricărui ziar britanic; *Daily Mirror* (1903).

⁵ Sir Oswald Ernald Mosley (1896-1980); om politic britanic cu o carieră destul de complexă. Aici interesează că, după ce i-au fost respinse soluțiile de eradicare a crizei

organizată prin ziarul *Daily Mail* sub lozinca „Baldwin⁶ trebuie să plece”.

La proces, s-a plîns că Toffi («Prințesa») l-a tratat cu lipsă de cavalierism; că-i plătise peste 250.000\$, dar că nu fusese nevoie să-i dea pentru că ea îl plictisea continuu cerîndu-i bani, fapt pentru care a alungat-o la Budapesta și la Berlin, chiar dacă acest gest – cum observa avocatul «Prințesei» – a putut să-l nemulțumească pe șeful regimului național socialist german, A. Hitler.

Nu avem informații asupra felului cum a sîrșit procesul; de altfel Lordul Rothermere se săvîrșea din viață la 26 noiembrie 1940, fiind reținută și contribuția lui la mobilizarea eforturilor britanice la începutul celui de-al doilea război mondial.

Conexiunea procesului desfășurat la Londra cu istoria interbelică a relațiilor româno-maghiare ne-a atras atenția. De la Vatican, ministrul N.P. Comnen trimite raportul secret nr. 856 ministrului Afacerilor Externe Grigore Gafencu⁷. Poziția României în contextul internațional la sîrșit de an 1939 îl îndemna pe N.P. Comnen să procedeze astfel. În cuvintele lui Comnen: „Această neașteptată împrejurare, care fără îndoială miroase a șantaj (este vorba de procesul intentat Lordului Rothermere – n.ns.), socotesc că ne oferă un prilej unic de a completa informațiunile noastre cu privire la propaganda ungurească și la acțiunea Rothermere, procurându-ne elemente noi pe care le-am putea întrebuința *la caz de nevoie* (subl. aut.). În ipoteza unei noi conferințe ce și-ar propune să realizeze «dreptatea» reclamată de Ungaria, sau în ipoteza unei recrudescențe a companiei revizioniste ungurești, se poate lesne înțelege tot folosul ce s-ar putea trage din informațiunile de mai sus coroborate și completate de cele ce s-ar putea obține din urmărirea dezbaterilor și cercetarea dosarului acestui proces de scandal”.

Analiza unor elemente ale contextului internațional care incita pe ministrul Comnen să procedeze astfel o vom face după preluarea

(utilizarea fondurilor publice și asigurarea expansiunii industriale) de către guvernul britanic al vremii, a demisionat, la 21 mai 1930, înființează „Noul Partid”, formație politică fără rezonanță. În ianuarie 1932, vizitează Roma și, impresionat de Mussolini și regimul lui, dizolvă „Noul Partid” și fondează „Uniunea Britanică a Fasciștilor”. După introducerea legii privitoare la interdicția uniformelor politice și a deținerii de arme, formațiunea lui Mosley a intrat în declin. Între 1940 și 1943 a fost arestat în virtutea legislației de război în vigoare. Mai este reținut și ca susținător al integrării Marii Britanii într-o Europă unită din punct de vedere economic.

⁶ Stanley Baldwin (1867-1947); premier britanic: în 1923; 1924-1929; 1935-1937.

⁷ H.I.A., Box 11 (Roma, 27 noiembrie 1939).

informației care privește retrospectiva „cazului Rothermere” din raportul său secret.

Informațiile deținute de Comnen fuseseră culese la Paris, în 1928, în calitate de trimis al guvernului român cu misiunea de a combate propaganda maghiară în „faimoasă chestiune a «optanților»”⁸. Declanșată în 1922, problema apărea pe agenda celei de a 51-a sesiuni a Consiliului Ligii Națiunilor din septembrie 1928; era îndreptățită preocuparea guvernului de la București, dar apare puțin stranie nefolosirea informației adunate de Comnen. Probabil cercetări mai amănunțite și focalizate altfel asupra contextului internațional de la începutul anilor '30 vor lămuri această ineficiență.

La Paris, Comnen intra în legătură cu mai multe personalități franceze, între care și Anatole de Monzie⁹. Un om de încredere al acestuia îl ajută pe Comnen să afle cele raportate, din nou, în 1939, lui Grigore Gafencu. De la acesta află că Prințesa de Hohenlohe Waldenburg era „una din cele mai active agente ale propagandei maghiare”; că *de câțiva ani* locuia la Paris, într-un apartament somptuos în care avea unul

⁸ Problemă controversată a relațiilor româno-maghiare după 1922. De-a lungul acestei controverse au strălucit Contele Albert Apponyi (1846-1933), pentru Ungaria, și N. Titulescu, pentru România. S-au pronunțat personalități ale vremii simpatinzînd cu punctul de vedere românesc: R.W. Seton-Watson, Wickham Steed). Dr. Gustav Stresemann, ministrul de externe al Republicii de la Weimar, arăta în martie 1927 că în această controversă există ceva mult mai important decât între două state asupra unei probleme concrete. El înțelegea foarte bine că este vorba de maniera aplicării tratatelor și viabilitatea acestora. Literatura asupra acestei probleme este abundentă. Vezi: *Survey of International Affairs* (în continuare: *Survey...*), 1928, p. 168-182: **The Controversy over The Optants in the ex. Hungarian Territories of Romania**. Se știe că această problemă s-a închis prin Convenția de la Paris din 28 aprilie 1930; „s-a creat un fond agrar pentru plata optanților unguri (Fondul A) care se compunea din renta de împroprietărire depusă de România, Cehoslovacia și Iugoslavia la dispoziția optanților, din creanțele pe care Anglia, Franța, Italia, Belgia, Portugalia și Japonia le aveau asupra reparațiilor datorate de Ungaria și pe care aceste țări le-au cedat fondului agrar, din sumele ce reveneau României, Cehoslovaciei și Iugoslaviei ca beneficiare ale anuităților datorate de Ungaria și din alte sume”. (vezi Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, **România după Marea Unire**, vol. II, Partea I. **1918-1933**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 854-855).

⁹ Om politic strălucit al Republicii a III-a și autor de cărți: **Roma fără Canossa** (1918), **Destine excepționale** (1928), **Manual prescurtat al Rusiei noi** (1931) și alte 3 volume asupra evoluției Regimului de la Vichy. A trăit între 1876 și 1947. Titlul unei cărți despre el, apărută în 1955, este multiplu semnificativ: L. Planté, **Un grande seigneur de la politique, Anatole de Monzie**.

din cele mai frecventate saloane din capitala Franței. Printre clienți se afla și Lordul Rothermere, cucerit de farmecele gazdei și atras de informațiile utile unei campanii în favoarea revizionismului maghiar. Informatorul lui Anatole de Monzie susținea că «Prințesa» fusese ani de zile plătită de Conte Isthván Bethlen¹⁰, șeful guvernului maghiar; că, din motive rămase neclare, aceste subsidii au sistat, fapt care o făcea pe «Prințesă» să critice aspru purtarea Contelui Bethlen.

Dotat cu aceste informații pe care le comunica atunci, în 1928, Ministerului de Externe de la București, Comnen începe urmărirea «Prințesei» și află că, înainte de căsătoria din 1914 cu Principele Francisc Hohenlohe-Waldenburg-Schiligsfürst, se numea Ștefania Richter și fusese institutoare într-un mic sat maghiar; căsătoria s-a desfășurat repede, dar Ștefania Richter a păstrat numele și titlul.

N.P. Comnen chemă ajutoare pentru a continua cercetarea: pe Consilierul de presă Iosif Șchiopul de la Berna, pe care-l caracterizează drept „excelentul meu colaborator”; acesta urma să se apropie de «Prințesă», dar el înțelege să cheme, la rîndul lui, ajutoare: pe Consilierul de presă de la Budapesta, pe nume Baltă, vorbitor de limbă maghiară și aflat în trecere prin Paris. Toate aceste inițiative se făceau cu autorizația guvernului de la București.

Consilierii Șchiopul și Baltă se prezintă la «Prințesă», dându-se ziaristi maghiari interesați de organizarea unei campanii de răsturnare a Contelui Bethlen din funcția de Președinte al Consiliului de Miniștri de la Budapesta, dacă li se oferă informația trebuitoare.

„Cu o ușurință neașteptată”, «Prințesa» le face dezvăluiri apreciate drept „senzaționale”; mărturisește că fusese trimisă și plătită de Conte Isthván Bethlen și că reușise să câștige cauzei revizionismului maghiar multe personalități în trecere prin salonul ei. Consilierul Șchiopul este cel care o întrebă dacă este adevărat că dânsa l-a câștigat cauzei pe Lordul Rothermere. «Prințesa» povestește că, în trecere pe la salon, Lordul Rothermere era în căutare de o cauză politică pentru care să poată organiza o campanie de presă; că se gândise să organizeze această campanie în jurul problemei Indiilor nedreptățite „de politica mioapă a Metropolei”.

«Prințesa» a sesizat terenul prielnic, i-a strecurat subtil ideea că „nu i se pare elegant ca un cetățean să lucreze împotriva propriei sale patrii”

¹⁰ (1874-1950?). Om politic maghiar care a deținut funcția de premier între 1921 și 1931. Adept al revizuirii Tratatului de la Trianon, el a contribuit la apropierea Ungariei de Italia (tratatul din aprilie 1927).

și că mai potrivită ar fi „chestiunea Ungariei milenare, care a fost sacrificată la Trianon poftelor vecinilor săi balcanici”. De data aceasta, Lordul Rothermere – veritabil om de presă – sesizează importanța subiectului ca mobil al unei campanii de presă. Se presupune că, «Prințesa» i-a furnizat suficiente informații și poate chiar textul elaborat la Budapesta al articolului cu titlul **Justiție pentru Ungaria** ce va apare în *Daily Mail* sub semnătura Lordului, la 21 iunie 1927.

Afirmația lui Comnen că articolul „a produs o senzație enormă” are acoperire. Campania se declanșa pe fondul problemei controversate a optanților și în condițiile în care revizionismul maghiar era impulsionat de Tratatul italo-maghiar din aprilie 1927. Efectele acestei campanii în presa internațională sunt admirabil surprinse de revista *Survey of International Affairs* condusă de Arnold J. Toynbee¹¹. „Acest sprijin din partea unui bine cunoscut ziar britanic (a cărui influență actuală n-a fost probabil corect apreciată) a avut efectul nedorit de a încuraja elementele iresponsabile din Ungaria să spere că visurile lor de revizuire teritorială integrală sau, oricum, substanțială, vor deveni realitate, iar agitația din Ungaria a produs reacții în statele vecine”. Ministrul de externe al Cehoslovaciei, Eduard Beneš, s-a pronunțat în fața Senatului împotriva campaniei Lordului Rothermere, în iulie 1927, iar, în august, Conte Bethlen s-a văzut nevoit să declare că guvernul maghiar n-a sprijinit campania Lordului Rothermere și că „în opinia lui n-a venit momentul pentru vreo sugestie de revizuire a tratatului”¹². Declarația Contelui Bethlen n-a fost suficientă și guvernul cehoslovac cere asigurări de la cel englez că acțiunea Lordului n-are sprijin oficial.

Ziarul Lordului (*Daily Mail*) publica la 8 septembrie 1927 o scrisoare a lui David Lloyd George potrivit căreia tratatele de pace nu fuseseră concepute de autorii lor – el fusese între ei în calitate de șef al delegației britanice; unul din „cei 3 mari”... – ca imuabile. Scrisoarea a produs din nou neliniște în țările succesoare ale Austro-Ungariei. Cu toate acestea, ministrul Cehoslovaciei la Londra primește asigurările cerute, iar, în septembrie 1927, Sir Austin Chamberlain¹³ l-a asigurat pe Beneš că Marea Britanie duce o politică „ce rămâne a tratatelor de pace”.

¹¹ *Survey...*, 1927, p. 205-207.

¹² **Ibidem.**

¹³ Austin Chamberlain (1863-1937), ministru de externe al Marii Britanii (1924-1929) și laureat al Premiului Nobel pentru Pace pentru contribuția la realizarea Tratatului de la Locarno din 1925.

În ciuda acestor asigurări, Beneš, în fața Comisiei de Politică Externă a Parlamentului Cehoslovaciei, arăta că există o legătură între campania împotriva Tratatului de la Trianon și aceea dusă împotriva reformei agrare realizată în statele succesoare; că ambele campanii erau desfășurate de grupuri internaționale care așteptau profituri din răsturnarea *statu-quo*-ului din Europa Centrală.

N.P. Comnen află prin oamenii săi de încredere menționați mai sus că «Prințesa» sugerase subtil Lordului Rothermere că, tronul Ungariei fiind vacant¹⁴, n-ar fi exclus ca autoritățile maghiare să se gândească să i-l acorde în semn de grațitudine pentru sprijinul recuperării teritoriilor pierdute. Autoritățile maghiare vor mai folosi această „armă” a tentației tronului vacant și pe relația cu Italia. Din această perspectivă, afirmațiile «Prințesei» că a organizat o călătorie a Lordului la Budapesta, de unde s-a întors convins că tronul Ungariei va fi disponibil, fie pentru el, fie pentru fiul său, are elemente credibile.

Răcirea relațiilor guvernului Bethlen cu «Prințesa» rămâne a fi explicată; de asemenea, ruperea relațiilor «Prințesei» cu Lordul Rothermere cere investigații speciale. Tot fără răspuns rămâne și renunțarea guvernului de la București de a folosi în anii 1928-1930 informațiile «Prințesei» pentru a dezvălui lumii mijloacele folosite de guvernul maghiar „întru izbândirea visului său revizionist”. Nici N.P. Comnen nu cunoaște motivele abandonării acestei idei și-și motivează neștiința și prin faptul că, fiind mutat la Berlin, și-a schimbat prioritățile. Înclinăm să credem că se exclude varianta falsității informațiilor furnizate de «Prințesă» odată ce le trimite lui Grigore Gafencu după 11 ani. Diplomat cu experiență, trebuie să fi verificat de fiecare dată autenticitatea informației. În sprijinul acestei afirmații vine și mărturisirea lui că prin 1930 a furnizat lui Wickham Steed, întâlnit la Geneva, din aceste informații și că ziaristul le-a folosit „punând într-o poziție destul de ridiculă pe fostul protejat al Ștefaniei Richter”¹⁵.

*

* *

Merită revenit asupra contextului internațional din 1939 care incita pe N.P. Comnen să se gândească a fi util țării prin informațiile culese în 1928 și sintetizate mai sus.

¹⁴ Miklós Horthy (1868-1957) a deținut funcția de regent între 1920 (martie) și 15 octombrie 1944.

¹⁵ H.I.A., Box 11.

Există mai multe puncte (pe scara timpului și în spațiu) în care, plasându-ne, avem perspectiva potrivită pentru aprecierea acestui context; ne referim la secvența de timp cuprinsă în literatura de specialitate în sintagma „preajma celui de-al doilea război mondial” și la spațiul european, cu preferință pentru capitalele puterilor unde se iau decizii care privesc pacea și războiul.

Demersul de față ne obligă să ne uităm pe acest context din momentul primirii de către România a garanțiilor unilaterale anglo-franceze (aprilie 1939) și să alegem drept „punct de observație” Roma. Opțiunea se justifică prin faptul că focalizarea investigației asupra revizionismului maghiar între 1927 și 1939 are multiple conexiuni cu prezența voită a Italiei ca „putere balcanică”. De-a lungul acestei perioade, cercetătorul percepe din documente tendința reasezării contextului geopolitic și efortul de supraviețuire al statelor mici între care includem, firesc, și România, mai ales după 23 august 1939.

În neputința dislocării sistemului oriental de alianță francez (încercarea pe relația cu România, în 1926, este relevantă), Italia construiește propriul sistem cu Ungaria și Austria. Prietenia italo-maghiară, marcată vizibil de tratatul bilateral din aprilie 1927, este de natură să impulsioneze revizionismul, în genere, și cel maghiar, în speță. În plan practic, percepem inflexibilități la Budapesta, și ca urmare a acestui tratat, de natură să multiplice obstacolele în fața conviețuirii Ungariei cu statele vecine în zonă.

Ar trebui remarcat faptul că prezența Italiei în Europa de Sud-Est, una având ca pivot relația cu Ungaria, traversează perioada de referință în care au loc evenimente semnificative: constituirea Axei Roma-Berlin (1936), Pactul Ribbentrop-Molotov (23 august 1939) și declanșarea celui de-al doilea război mondial (1 septembrie 1939). O întrebare este esențială și de neocolit: cum se comportă sistemul italian de alianțe pe relația cu Germania? Mai este nevoie de „un pion” în coasta Germaniei după formarea Axei Berlin-Roma (noiembrie 1936)? Dar după încheierea Pactului Ribbentrop-Molotov?

O analiză pertinentă sub incidența întrebărilor de acest tip face Raul Bossy, ambasadorul român la Roma¹⁶. Luând în considerare mai multe elemente ale situației, Bossy sintetizează modul în care tinde să se

¹⁶ Arh. M.A.E., **Fond 71, 1920-1944, Italia, Relații cu România, 1939**, vol. 66, p. 279-283, Raportul nr. 6745 din 28 noiembrie 1939.

articuleze judecata autorităților regimului fascist la Roma, după 23 august 1939: „Germania ar putea fi ispășită, spre a putea consolida raporturile ei cu Moscova, să procedeze la o nouă delimitare de zone de influență în Balcani, în care să țină seama înainte de toate de factorul rus, în dauna celui italian¹⁷. Roma vrea să marcheze prezența ei în această regiune, să accentueze dăinuirea intereselor ei – sporite acum prin încorporarea Albaniei [aprilie 1939]. Și pentru toate acestea trebuie să poată continua a vorbi de Ungaria, ca de protejată ei. Ungaria ni se pare a constitui, prin urmare, nu atât un aspect al intereselor italienești, cât simbolul prezenței permanente a Italiei în Sud-Estul european”.

Observațiile de mai sus devin mai relevante dacă precizăm faptul că Bossy exprima preocupările diplomației românești de a se realiza *Blocul neutrilor*, formulă eșuată care concretizează efortul de supraviețuire a țărilor situate geopolitic între două mari puteri și două ideologii, devenite brusc, pe deasupra și împotriva lor, prietene, la 23 august 1939.

Cînd inițiativa României părea să fie frînată de opoziția marilor puteri, prezența Italiei ca putere care să coaguleze o asemenea structură impulsională speranțe în Europa Centrală și de Sud-Est. Italia eșuă. Bossy explică: „Cum nu vrea să piardă din jocul său cartea ungară – pe care își închipuie cu totul greșit că poate conta chiar contra Germaniei – guvernul italian nu poate intra în combinațiuni politice care să împiedice, în ochii opiniei publice de la Budapesta, sacrificarea revendicărilor maghiare. Iată de ce guvernul din Roma nu văd puțința dezvoltării raporturilor cu România decât în funcțiune de îmbunătățirea raporturilor noastre cu Ungaria. Iată de ce nu vor să adere la un bloc neutru balcanic bazat pe *statu-quo*-ul teritorial”.

Această perioadă din al doilea război mondial, cînd statele din Europa Centrală și de Sud-Est își pun problema supraviețuirii, este una a scenariilor. La Budapesta, se articulează intenția că „în caz de agresiune germano-sovietică”, Ungaria se va alătura agresorilor; în caz de menținere a păcii, singură Italia o poate ajuta. „De aceea – observă Bossy – caută o solidarizare cît mai mare a intereselor lor cu acelea ale Italiei”. Acesta este terenul pe care înfloresc (la Budapesta) ipoteze incredibile. Una privește o garanție unilaterală dată de Italia Ungariei (asemănătoare garanțiilor anglo-franceze acordate României). Bossy crede că o

¹⁷ Acest mod de a judeca se va dovedi inexact/fals la 10-11 noiembrie 1940 cu prilejul vizitei la Berlin a lui Viaceslav Molotov (vezi Harry S. Truman Library, **Papers of Harry N. Howard**, P 10-529, april 2, 1946, p. 7 și urm.).

asemenea ipoteză nu este de crezut, deoarece, din punct de vedere geografic, nu se poate fără sprijinul Iugoslaviei. Or, „nimic nu indică pînă acum că guvernul din Belgrad, care se știe amenințat în Dalmația și în Croația, ar putea să se lase târât într-o direcțiune atît de primejdioasă”.

Ipoteza unei alianțe militare italo-ungare nu pare credibilă și aceasta pentru că „... deși în aparență îndreptată contra Rusiei sau a României, o atare alianță ar fi în realitate un instrument de acțiune contra Germaniei și ar fi considerată desigur la Berlin ca o provocare”.

Apare și ipoteza *uniunii personale italo-ungare*. Bossy apreciază că acest proiect se împacă anevoios cu mândria maghiară. Cel mult ar putea fi luată în considerare oferirea Coroanei Sfîntului Ștefan unui Prinț de Savoia, și numele Ducelui de Aosta¹⁸ apare des menționat; problema se punea doar în perspectiva dispariției Regentului Horthy. Bossy percepea vehicularea ipotezei ca expresie a disperării lor iredentiste. Și cum italienii sunt obișnuiți acum a oferi în fiecare an „o nouă coroană suveranului lor” [aluzie la coroanele Etiopiei și Albaniei – n.ns.], ar putea fi măguliți de o asemenea ofertă.

Așadar, multiple rațiuni determină guvernul italian să arate o grijă specială pentru Ungaria și ministrul de externe Ciano face eforturi să prezinte acest comportament ca fiind util „pentru liniștea Europei Centrale”; era și o reacție în fața pericolului alunecării Rusiei spre zonă, sau așa încercau autoritățile italiene să-și motiveze comportamentul. Oricum, cînd Ducele a auzit de intențiile agresive ale Germaniei față de Ungaria, era gata să izbucnească public și ordonă adunarea tinerimii fasciste la 15 noiembrie 1939. Scena are și irizări comice; între timp, ministrul de externe Ciano primește de la Berlin asigurări liniștitoare și-l sfătuiește pe Mussolini să nu producă un gest inutil. Ca urmare, mulțimile adunate în fața palatului Venezia nu au de auzit de la înălțimea vestitului balcon decît cîteva cuvinte anodine și „s-au întors acasă mirate de a fi fost convocate pentru atît de puțin”.

Contextul care determină pe N.P. Comnen să trimită raportul cu

¹⁸ Credem că este vorba de Aimon de Savoia (1900-1948); nepotul lui Victor Emanuel al III-lea, *regele Italiei (1900-1946)*; *împăratul Etiopiei (1936-1943)*; *regele Albaniei (1939-1943)*; a trăit între 1869 și 1947. Aimon de Savoia poartă titlul de Duce de Spoleto pînă cînd guvernul Croației condus de Ante Pavelici i-a oferit coroana Croației între 1941 și 1943; a domnit sub numele de Tomislav II, n-a ocupat practic tronul și a abdicat în 1943. Începînd din 1942, cînd fratele său Amedeu – Duce de Aosta – s-a săvârșit din viață, i-a preluat titlul de Duce de Aosta și în 1945 s-a exilat în Argentina.

informații culese în 1928 poate fi perceput mai corect din perspectiva interesului românesc de a stabili relația cu Ungaria și a îmbunătăți pe aceea cu Italia; conexiunea între cele două planuri ale interesului românesc apare logică în lumina observațiilor deja formulate; menținem ca fundal preocuparea cancelariilor europene pentru realizarea *Blocului neutrilor*.

Presiunile asupra revizuirii tratatelor erau în creștere; raportul de forțe înregistra o înclinare vizibilă în favoarea țărilor revizioniste; controlul Germaniei și Italiei asupra Europei Centrale și de Sud-Est era o realitate. În efortul stăvilirii expansiunii germane mai ales, Marea Britanie și Franța acordă garanții unilaterale României. Cum se percep aceste garanții la Roma?

Al. Duiliu Zamfirescu raporta de la Roma în legătură cu o convorbire avută cu ministrul C.G. Ciano pe această temă. Conte Ciano respingea posibilitatea dezvoltării relației româno-italiene pe plan politic. Explica: „Aceasta nu trebuie să vă mire din moment ce ați acceptat garanția engleză și în consecință v-ați situat în grupul adversarilor Italiei. A spus-o de altfel lămurit și Ducele domnului Gafencu, arătându-i inutilitatea acelei garanții”¹⁹. Ciano continua demonstrația pe tema inutilității garanției unilaterale pentru o țară ca România și observa: „Anglia n-ar avea cum și unde să vă ajute. Ce vă faceți dacă v-ar ataca Ungurii sau Bulgarii?”. Al. Duiliu Zamfirescu: „Ne vom apăra și ne vom bate precum ne-am apărat și ne-am bătut în toată istoria noastră, căci nu-mi vine a crede că Vă închipuiți un moment că suntem Cehoslovacia”²⁰.

Cîteva luni mai târziu, Raul Bossy, noul ambasador al României la Roma²¹, raporta asupra convorbirii avută cu Ciano. Ministrul de externe al Italiei sintetiza poziția țării sale față de Europa de Sud-Est: „legături excelente cu Ungaria, foarte bune cu Iugoslavia și bune cu Grecia, *corecte cu România*” (subl. ns.). Ciano era vădit nemulțumit de Acordul anglo-franco-turc semnat la Ankara (octombrie 1939), acord ce „dă preponderență Turciei”; aceasta deoarece Italia nu era *neutră*, ci *nonbelligerantă* și ca „o mare putere balcanică” ce este, „are interese ca Balcanii să nu fie atrași în conflagrațiune”. De aici și din necunoașterea

¹⁹ Arh. M.A.E., **Fond 71, 1920-1944, Italia. Relații cu România, 1939**, vol. 66, p. 78-81 (Al. Duiliu Zamfirescu, Roma, nr. 4501, 25 iulie 1939).

²⁰ **Ibidem**.

²¹ Fusese ambasador la Budapesta. Apreciem semnificativă mutarea la Roma a unui bun cunoscător al relațiilor româno-maghiare.

urmărilor Acordului anglo-franco-turc rezultă ezitarea Italiei în fața ideii de Bloc al neutrilor, pentru care a insistat și România pînă cînd *Reich*-ul, prin ambasadorul Mackensen de la Roma, l-a lăsat pe Bossy să înțeleagă incomoditatea structurii pentru Germania²².

Ciano reia demonstrația asupra inutilității garanțiilor britanice unilaterale: „Pentru România singurele garanții ce ar avea valoare ar fi aceea a Germaniei și a U.R.S.S., căci ele s-ar sprijini pe geografie. Nenorocirea Austriei, Cehoslovaciei și a Poloniei a fost că ele n-au ținut seama de legile geografiei”²³.

Contextul care incită pe N.P. Comnen să trimită informații utile redeschiderii „cazului Rothermere” are între caracteristici tensionarea relațiilor româno-maghiare. Pentru a face față provocării, diplomația românească acționează pe multiple planuri: pe relația directă, bilaterală, cu Ungaria; pentru captarea/cumpărarea bunăvoinței Italiei; pentru realizarea unei structuri mai largi aptă să stabilizeze pacea în zonă: *Blocul neutrilor*. Efortul pentru realizarea Blocului neutrilor – o inițiativă românească sortită eșecului – este sinuos și reflectă dificultatea acomodării puterilor interesate. Evident, diplomația românească înțelegea Blocul neutrilor ca o structură aptă să păstreze *statu-quo*-ul teritorial. Factorul nou care intervine după 23 august 1939 (Pactul Ribbentrop-Molotov) este cel sovietic. În fața acestui pericol posibil – și prima vizată era România – puterile interesate în zonă trebuie să-și reevalueze interesele și obiectivele; miza era mai mare și ținea de bararea expansiunii bolșevice.

La sfîrșitul lunii decembrie 1939, Victor Antonescu făcea o călătorie în Italia, ca persoană particulară. Era primit de două ori în audiență de Conte Ciano (23 și 26 decembrie). Antonescu – arată documentele²⁴ – avea misiunea să discute cu șeful politicii externe italiene scenarii posibile. Spre exemplu: dacă ungurii atacă România invadată de ruși, poate Italia să-i oprească? Are Italia anagajamente precise față de Ungaria? Ciano neagă existența unor angajamente precise față de Ungaria; cum era și firesc, uneori era evaziv, alteori cerea răgazul de a se consulta cu Ducele Mussolini. Răspunsurile date în timpul celei de a doua audiențe aveau consimțământul Ducelui.

²² Arh. M.A.E., **Fond 71, 1920-1944, Italia. Relații cu România, 1939**, vol. 66, Bossy nr. 6383 din 11 noiembrie 1939, p. 229; Idem, Gafencu nr. 7487; din 1 decembrie 1939, p. 296; nr. 75571 din 4 decembrie 1939.

²³ Idem, Bossy nr. 6385 din 24 octombrie 1939, p. 217-220.

²⁴ Idem, p. 345-355.

Demonstrația făcută de Antonescu ministrului C.G. Ciano este de tot interesul. Antonescu argumenta că problema dintre români și unguri *nu poate fi una teritorială*. Din 5,5 milioane de locuitori din Transilvania, 1.400.000 sunt maghiari și mai sînt și 700.000 germani. „Pentru ca Budapesta să poată recupera un ungur din Transilvania, ar trebui să anexeze 3 români și un german”; și germanii nu vor, pentru că sunt bine tratați în România²⁵. Antonescu adaugă faptul că, în caz de atac maghiar, Iugoslavia va ajuta România chiar dacă nu mai există Mica Înțelegere. Când Ciano recunoaște că dacă rușii ar intra în Transilvania, ungurii „i-ar goni de acolo” [?!], Antonescu spune în replică: „i-ar goni și ar rămâne acolo...”. Antonescu aduce în discuție și altă variantă: „noi avem și posibilitatea de a ne înțelege direct cu Rusia”; povestește de oferta de pact de neagresiune făcută de Maxim Litvinov lui Titulescu și lui însuși. Ciano: „Litvinov nu mai este”. Antonescu: „El nu. Stalin – da”.

Vroia Antonescu să știe care va fi atitudinea Italiei dacă U.R.S.S. va ataca România; propunea o intervenție italiană ca în Războiul civil din Spania; una „pentru ca să putem opri invazia asiatică”. Ciano: „Chestiunea Basarabiei pe noi nu ne interesează”. Antonescu: „până unde trebuie să intre rușii în România ca Italia să devină interesată?”. Răspunsul Contelui Ciano este evaziv.

Antonescu explorează mai departe poziția Italiei în cazul în care intrarea rușilor la vest de Prut va angrena intervenția Turciei. „Turcia s-ar socoti direct amenințată prin teritoriul unui stat slav ca Bulgaria, cu simpatii rusești”. Ce ar mai însemna situația Italiei de *mare putere balcanică* în cazul intervenției Turciei alături de România împotriva U.R.S.S. ca agresoare? Puțin contrariat, Ciano întreba dacă într-adevăr Turcia ar interveni. Antonescu: „este, în tot cazul, ceea ce ne spun ei azi”.

Întreabă Antonescu dacă ar conveni Italiei ca Germania să ocupe restul României pentru a bara drumul rușilor intrați în Basarabia; precizează Antonescu faptul că ministrul Germaniei la București a formulat primisiunea. Apoi, ar conveni Italiei ca rușii să formeze un stat român bolșevic de 4 milioane de locuitori prin unirea Basarabiei cu Republica Moldovenească avînd și ea 700.000 de români? Ciano cere răgazul de a se consulta cu Ducele.

Audiența din 26 decembrie 1939 aduce răspunsuri mai clare lui Victor Antonescu. Astfel, Ciano promite că Italia va convinge Ungaria să

²⁵ Politica rasială a Germaniei național socialiste va schimba datele problemei.

nu atace România „atât timp cât va fi o luptă cu bolșevicii și pînă cînd pericolul bolșevic va dispărea complet; că Italia va ajuta România în caz de război cu U.R.S.S. cu tancuri, tunuri antiaeriene și avioane. „Am făcut acest lucru pentru Spania, unde n-aveam decît interese indirecte; îl vom face cu atît mai mult în favoarea României, unde avem un interes direct, *Italia fiind cel mai puternic stat balcanic*”. Promitea că va avertiza pe unguri că dacă vor continua expansiunea riscă să nu mai fie stat național; „ar deveni un stat în felul fostei monarhii austro-ungare”.

Întrebă Ciano ce ar fi dispusă România să facă pentru bulgari și pentru unguri. Cu titlu de părere personală, Antonescu spune: „cred că dacă Ungurii ar dori să strămute pe cei 1.400.000 unguri din Transilvania în Ungaria, România nu s-ar opune”. S-ar crea astfel „bazele folositoare pentru o înțelegere mai adîncă între noi”. Ciano: N-ați putea face „o rectificare mai mult simbolică” de frontieră? Este rîndul lui Antonescu să ceară consultarea propriului guvern.

Urmau sfaturile Italiei, prin Ciano, față de România, reprezentată de Antonescu: „cu Germania nu vă prea dați, în nici un caz. Este mult prea puternică și prea aproape de voi”; cît privește Anglia „nu cedează cînd apucă prada; o ține”. „Față de ruși, fiți dârji. Dacă vă amenință, ridicați tonul, nu fiți sfioși. Puteți conta pe noi. Dacă se încumetează să vă atace, îi veți învinge”.

Peste șase luni, se va dovedi inconsistența promisiunilor și a sfaturilor. Convorbirea sintetizată de noi măsoară gravitatea situației cu care se confruntă România, nevoită să sondeze Roma prin Victor Antonescu. Ar putea apărea întrebarea: de ce Roma, mai ales că se cunoșteau simpatiile față de Ungaria? Explicația rezidă în dorința României de a-și apăra diplomatic hotarele.

Diplomația românească a încercat o deschidere spre Ungaria; înțelesese să-și concerteze cu Iugoslavia aceste eforturi. Răspunsul Ungariei la aceste inițiative rămânea ambiguu și atunci Gr. Gafencu solicita ajutorul Italiei prin ministrul ei la București, Chigi: „Italia, care s-a arătat întotdeauna interesată pentru pacea dunăreană și care are poate în aceste zile un interes deosebit ca bazinul dunărean să păstreze pacea, *poate să ne ajute să lămurim intențiunile guvernului maghiar* (subl.ns.)”²⁶. Desigur, interesul României era mai larg; viza captarea inițiativei Italiei

²⁶ Arh. M.A.E., **Fond 71, 1920-1944, Italia. Relații cu România, 1939**, vol. 66, p. 122-123 (Notă asupra convorbirii Gafencu-Chigi din 2 septembrie 1939).

de a bloca în interes propriu fluidizarea situației în zona balcano-dunăreană prin formula Blocului neutrilor. Ezitantă la început de teama asumării unui eșec și atentă la relațiile cu Germania, diplomația italiană primește și de la București impulsuri spre o inițiativă proprie. Gafencu explica Însărcinatului italian de afaceri la București, Capece: „o acțiune din partea Italiei ar avea marele avantaj că ar înlătura orice suspiciuni din partea Germaniei și nu ar fi stânjenită nici de aliați. Ea ar corespunde intereselor tuturor statelor dunărene și balcanice, iar în ce ne privește, ar avea întregul nostru sprijin”²⁷. Cât timp inițiativa fusese preponderent românească, reacția Germaniei prin ambasadorul ei la Roma, Mackensen, fusese fără echivoc: „România face un joc foarte periculos cu planurile ei de înaltă politică tinzând la constituirea unui bloc balcanic care, sub eticheta neutralității, ar fi îndreptat contra Germaniei”²⁸. Ca urmare, diplomația românească înțelegea să servească inițiativa pe o cale ocolită, mai ales că problemele de rezolvat – tensiunea în relațiile cu Ungaria și amenințarea dinspre răsărit – persistau. Nu întâmplător Gafencu ținea să precizeze în pledoaria lui pe lângă Roma că „problema Basarabiei nu este numai o problemă românească, ci că interesează de aproape întregul Bazin Dunărean”²⁹.

Preocupați să analizăm contextul care indica lui N.P. Comnen utilitatea dezvoltării implicațiilor „Cazului Rothermere” cu informații culese cu mai bine de un deceniu în urmă, remarcăm, în continuare, elemente care justificau un asemenea comportament al diplomatului român la Vatican.

La 26 noiembrie 1939, Bossy raporta la București că o discuție între Ciano și ambasadorul Franței, André François Poncet, pune în evidență faptul că Italia nu ar vrea „să-și lege destinele de acelea ale unei țări pe care o crede *amenințată pe toate hotarele sale și condamnată de pe acum unor jertfe mai ales spre răsărit*” (subl. ns.)³⁰. Informații contradictorii erau culese de diplomații români cu privire la Italia;

²⁷ Idem, p. 300-3001 (Gafencu, telegrama nr. 75857 din 5 decembrie 1939, către Roma). Informațiile trimise la București demonstau o anumită receptivitate a Italiei (vezi Idem, p. 184-185 – Pangal, Lisabona, telegrama nr. 639 din 30 septembrie 1939; p. 188-189 – N.P.Comnen, Vatican, telegrama nr. 689 din 3 octombrie 1939). Încă la 1 decembrie, Gafencu se interesa de inițiativa italiană și dacă aceasta are consimțământul Germaniei (Idem, p. 296, telegrama nr. 74874, 1 decembrie 1939; nr. 75571, din 4 decembrie 1939).

²⁸ Idem, p. 259-260 (Bossy, Roma, telegrama nr. 6635 din 23 noiembrie 1939).

²⁹ Idem, p. 300-301 (Gafencu, telegrama nr. 75857 din 5 decembrie 1939, către Roma).

³⁰ Idem, p. 268-269 (telegrama nr. 6709).

interesele complexe și uneori contradictorii ale diplomației italiene constituie izvorul acestor informații. De aceea trebuia *discernământ* și *voință politică* din partea diplomației italiene pentru a-și formula limpede interesele și obiectivele și pentru cea românească în sensul percepției corecte a acestei politici și articulării uneia proprii. Nici două săptămâni mai târziu, un raport al lui N.P. Comnen face referire la convorbirea cu șeful Bisericii Orientale, cardinalul Tisserant³¹. Acesta acuza Italia de „uneltiri primejdioare în Balcani”. „Dacă nu vă puteți înțelege cu Bulgarii și Ungurii, răspunzătoare este numai Italia care întreține revizionismul inamicilor Dvs. și împiedică orice apropiere între ei și Domnia voastră. Chiar prietenia cu Iugoslavia este suspectă...³². Domnul Mussolini va încerca să rupă ceva din trupul acestei țări. Domnia Sa urmărește *dezmembrarea Iugoslaviei, reintegrarea Croației și a Slovaciei într-o Ungarie mărită, bine înțeles, și cu Transilvania*. Ducele înțelege că visul său, *de uniune personală cu Ungaria*, nu poate fi realizat fără împărțirea Iugoslaviei...”³³.

Însuși Comnen indica prudență în privința părerilor „eminentului purpurat”: francez, fost ofițer, patriot și luptător pasionat. Cu toate acestea, subliniază importanța Italiei ca factor politic în zonă și în special pentru interesele României. Mai mult, cere împuternicirea pentru a solicita o audiență Papei, „pentru a stăruii ca Sfântul Scaun să întreprindă o îndoită acțiune: în Italia, pentru a o determina ca, într-un ritm mai accelerat, să lucreze la constituirea «blocului» [neutrilor – n.ns.]; la Budapesta și Sofia, pentru a le determina să-și amâne revendicările pentru vremuri mai prielnice, făcând front comun împotriva primejdiilor ce ne amenință în mod egal”³⁴ [pericolul bolșevic și, poate, și cel german – n.ns.].

Diplomația românească percepuse mai devreme importanța factorului italian și pericolul activizării revizionismului maghiar. Un discurs rostit de ministrul maghiar de externe, Csáky István, în jurul datei

³¹ Eugène Tisserant (1884-); cardinal francez din 1936; membru al Academiei franceze (1961); specialist în limbi orientale, în literatura creștină primitivă și în riturile orientale. Din 1936 până în 1959 este Secretar al Congregației pentru Biserica Orientală, bibliotecar și arhivist al Vaticanului.

³² Intervievat de Lordul Rothermere (*The Daily Mail*, March 28 th, 1928) Mussolini argumenta voința lui de pace prin aceea că, iată, a încheiat și ratificat un tratat cu Iugoslavia, fostă țară rivală.

³³ Arh. M.A.E., **Fond 71, 1920-1944, Vatican, Relații cu România, 1932-1939**, vol. 20, p. 403-409 (N.P.Comnen, Roma/Vatican, raport nr. 913 din 7 decembrie 1939).

³⁴ **Ibidem.**

de 20 noiembrie 1939, arăta rigidizarea poziției Ungariei. Însărcinatul cu afaceri al Ungariei la Roma recunoștea că discursul a fost pregătit de acord cu guvernul italian, care ar fi fost „consultat în prealabil asupra tuturor punctelor”³⁵. Cu promptitudine, Bossy semnaleză articolul din ziarul *Il Telegrafo* (Livorno) al Contelui Ciano care sprijinea tezele revizioniste maghiare. El aprecia articolul ca fiind „complet ostil României, în care suntem arătați ca un stat eterogen și învinuiți de a duce o politică minoritară «de tip balcanic»”³⁶. Puțin mai târziu, Comnen, de la Vatican, întărește această afirmație și trimite și el la articolul apărut în ziarul *Il Telegrafo* (Livorno), controlat de Ministerul italian de Externe. Concluzia lui reține atenția: „Fără a da dovadă de un pesimism excesiv, trebuie totuși să recunoaștem că situațiunea, în ceea ce privește România, apare *tot mai serioasă și mai plină de necunoscut*” (subl.ns)³⁷.

Gravitatea situației se reflectă, în opinia noastră, și în încercarea de a stăvili revizionismul maghiar, încurajat de la Roma, prin *cumpărarea cu avantaje materiale/ cu petrol* a bunăvoinței Italiei; se încerca astfel convingerea Italiei de a ne sprijini prin neînsușirea tezei maghiare.

De la Roma, Al. Duiliu Zamfirescu scria: „Un gest consistând în a oferi în mod spontan și imediat un contingent suplimentar de circa 40 pînă la 50 mii tone produse petrolifere ar produce aici un entuziasm colectiv. *Am credința că aceasta este calea adevărată în ipoteza în care Guvernul Regal [al României] dorește într-adevăr o apropiere de Italia*”³⁸.

Tot de la Roma, și sub impresia puternică a articolului defavorabil României din *Il Telegrafo*, Raul Bossy se întrebă dacă n-ar fi bine „să se întrevadă puțința unui *acord economic pe mai lungă durată ca urmare a unui angajament de a nu se încuraja revendicările nedrepte contra noastră... Cred că ar trebui încercat orice mijloc spre a evita cât mai este timp, ca Guvernul italian să-și însușească integral teza adversarilor noștri*” (subl. ns.)³⁹.

Instrucțiunile ministrului de externe Gafencu, așteptate de Bossy, precizau: „Considerăm temeinica organizare a raporturilor noastre

³⁵ Idem, **Italia, Relații cu România**, vol. 66, p. 261 (Bossy, Roma, telegrama nr. 6635 din 23 noiembrie 1939).

³⁶ Idem, p. 275, telegrama nr. 6729 din 27 noiembrie 1939.

³⁷ Idem, p. 298 (Comnen, Vatican, nr. 887 din 5 decembrie 1939).

³⁸ Idem, p. 142 (Al. Duiliu Zamfirescu, Roma, telegrama nr. 5307 din 8 septembrie 1939).

³⁹ Idem, p. 275 (Bossy, Roma, telegrama nr. 6729 din 27 noiembrie 1939).

economice cu Italia ca un lucru firesc... Puteți oricînd să vă referiți la principiile pe care le-am afirmat cînd am încheiat acordul economic româno-german; că suntem gata să încheiem asemenea acorduri și cu alte state”.

Așadar, **Observațiile** noastre se articulează ca unele adiacente preocupărilor de cercetare pe tema **Marile puteri și România între 1918 și 1945**; adiacente, de asemenea, cercetării sub titlul: **Europa în derivă (1918-1940). Din istoria relațiilor internaționale** (în curs de apariție). Ca urmare, „Cazul Rothermere”, real după 1927 și recidivant în 1939 se constituie instantaneu în *axă principală* a cercetării și *pretext* pentru a explora mai atent relația cu Italia aflată în „alianță divergentă” – s-a spus – cu Germania și Japonia și în căutarea dimensiunii ei de *putere balcanică*.

Această orientare a cercetării ne-a sugerat amplificarea cercetării și *reorganizarea* informației de o manieră care să pună în evidență alte fațete relevante și să valorifice și subiectivitatea unora din cei care aveau misiunea să vegheze la interesele României, identificîndu-se adecvat cu ele; am și experimentat, pînă spre punctul atingerii cotelor contraproductive din perspectivă personală, cercetarea *radială* avînd ca pivot „Cazul Rothermere” și aceasta în dorința „captării” mai eficiente a culorii epocii recuperată în datele ei esențiale. De asemenea, cercetarea astfel orientată ne-a făcut sensibili la izolarea⁴⁰, disperarea⁴¹ și efortul de supraviețuire ale României, mai ales după 23 august 1939⁴² și imposibilitatea prevenirii dramei din 1940 – concretizare a derivei Europei de la Versailles/Europei naționalităților.

Din perspectiva actuală, cercetarea poate contribui la aprecierea la dimensiunea cuvenită a îndemnului formulat de N. Titulescu pentru *spiritualizarea frontierelor*. Eșecul urmăririi acestui îndemn generează o enormă risipă de energie – obstacol în fața modernizării la care aspirau țările situate în Europa Centrală și de Sud-Est.

⁴⁰ Ion Calafeteanu, **Revizionismul ungar și România**, București, Editura Enciclopedică, 1995, 229 p., *passim*. Lucrarea dă seamă documentat de dimensiunea efortului maghiar pentru revizuirea Tratatului de la Trianon. **Observațiile** noastre *detaliază/concretizează*; pot avea, pînă la un punct, valoare de studiu de caz.

⁴¹ Viorica Moisuc, **Premisele izolării politice a României 1919-1940**, București, Humanitas, 1991, 389 p., *passim*.

⁴² **Ibidem**, capitolul VIII. Vezi și Dr. Mircea Mușat, **Drama României Mari**, București, Editura Fundației România Mare, 1992, 275 p.

Ne-a atras atenția faptul că – spre exemplu – Ungaria disperată în preajma semnării Tratatului de la Trianon este gata să încerce a cumpăra bunăvoința Franței în 1920⁴³; la sfârșitul anului 1939, România disperată sub presiunea revizionismelor concertate, este gata să încheie tratate economice de talia celui cu Germania (martie 1939), posibilitate deschisă și spre Italia a cărei bunăvoință ar putea fi captată – după părerea diplomaților – prin cote sporite de petrol. Deriva Europei era în derulare; se consuma faza alunecării ei în sfera germană.

⁴³ Vezi și I. Ciupercă, **Din istoria contemporană a unei idei: Confederația economică Danubiană**, în **România în istoria Universală**, III/1, Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”, 1988, p. 667-684.